

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

„ON LIHTSALT NIISUGUNE NÄLG”

Kirjanduslikest üheksakümnendatest ja Kajar Pruulist*

AARE PILV

Üheksakümnendate valmimisest

Ma lähenen teemale isiklikkuse nurga alt. Esiteks ses mõttes, et kavatsen joonistada välja teatava punktiiri just Kajar Pruuli kui kirjandusest kirjutaja trajektooriga üheksakümnendate kui kontseptuaalse tähendustegeneraatori loomisel. Teiseks räägin isiklikult selles mõttes, mida võiks seletada ühest tsitaadist lähtudes: „Ikka on igapähe üks ja ainukene kindel aeg, mil püütakse end kirjandusväljal orienteerida, määratleda iseennast ja konkurente – olgu siis tegu luuletaja või kriitikuga. See aeg ei ole pikk ja sealt edasi on tegu juba olemasoleva solipsistliku kaardi pideva äratrukkimisega ning ainult üksikute möönvate redaktsioonide sisseviimisega. See on lihtsalt inimlik, inim-ealik” (Langemets 2000: 729).

Ma nõustun selle hoiakuga, nõustun just selle pärast, et tunnen isiklikult, kui ma ka pole veel ehk päriselt sinna jõudnud, siis varsti jõuan sellesse positsiooni, kus hakkan „oma solipsistlikku kaarti taastrükkima ja möönvaid redaktsioone lisama”. On lihtsalt mingi aeg, mille külge haakutakse, ja kui kirjandusprotsessis tulevad uued nähtused, siis võin neile küll soojalt ning isegi tuliselt kaasa elada, kuid ma ei positsioneerin ega orienteerin ennast enam nen-

* Artikli aluseks on ettekanne „Kümnendikupsetamine” Kajar Pruuli 50. sünnipäevale pühendatud konverentsil „Kes toimetab?” 9. jaanuaril 2009.

de kaudu – minu kirjelduskeel on juba valmis, ma olen juba „rääkima õppinud”. Ma arvan, et nii on kõigiga. Nii on ka Kajar Pruuliga ja teistega, kes on loonud ja andnud näo 90-ndatele, on tekitanud sõnavara ja grammatika 90-ndatele kui teatavale tähendusi genereerivale kontseptuaalsele keelemängule.

90-ndad on kindel kontseptuaalne tähendustepesa, mida on hoolikalt ning innukalt valmistatud ja mis minu meelest on nüüd valmis. Kõik edasine, mida 90-ndate kohta kirjutatakse, on juba kirjanduslugu, mingite uute kontseptuaalsete tähenduspesade koostisosa, kellegi teise positsioneerumis- ja orienteerumistegevuse vahend.

Ja ma tunnen, olles ise n-ö kirjandusväljale sisenenud algselt aastail 1996/97 ja lõplikult ehk juba uuel sajandil, et mul on selle suhtes juba väike distants. Ma võin küll pärineda sellest 90-ndate tähenduspesast, aga mul pole sees seda tausta, millelt 90-ndad välja kasvasid, ma pole 90-ndate valmistamises osalenud.

Ma olen seda distantsi hakanud viimasel ajal endale teadvustama. Eriti sain sellest aru hiljuti, kui lugesin praeguse aja perspektiivis läbi kogu tolle mõttevahetuse, mis üheksa aastat tagasi ilmus Loomingus üldpealkirja all „Mõttevahetus: 90-ndad” (Looming 1999, nr 9 kuni 2001, nr 1), kokku 18 teksti erinevailt autoreilt. Lugesin seda kohati üsna teravalt poleemilist ja võitluslikku tekstikogumit ning tundsin, et ajaline perspektiiv lisab mingi teise pilgu, mis ei tulene pelgalt sellest, et üheksa aastat on mööda läinud, vaid tegelikult ikkagi ka sellest, et mu enda positsioneerumis- ja orienteerumisaeg on erinev võrreldes nendega, kes on 90-ndad kriitika tasandil valmistanud. See tähendab, ma ei ütle sugugi, et pole nõus 90-ndate üldistusega sellisel kujul, nagu me seda praegu tõeks peame – olen vägagi nõus, sest sealt olen minagi oma keele õppinud, ma mõistan seda keelt ja diskursust väga hästi. Kuid mingid nüansid ometi erinevad.

Vahepeal peaks ütleva, kes on need põhilised 90-ndate valmistajad (pean silmas just kriitikuid ja uurijaid, mitte luuletajaid ega kirjanikke), kelle vermitud sõnavara ja grammatika on 90-ndatele kui kontseptuaalsele fenomenile kõnevõime andnud. Minu arvates võib esmajoones rääkida ühest kuuikust, poolnaljatamisi võiks neid ehk nimetada Kuldseks Kuuikuks. Reastan nad vanuse järjekorras:

- Tiit Hennoste – sündinud 1953, ülikooli lõpetanud 1982;
- Kajar Pruul – sündinud 1959, ülikooli lõpetanud 1982;
- Piret Viires – sündinud 1963, ülikooli lõpetanud 1987;
- Hasso Krull – sündinud 1964, aktiivne ülikooliaeg lõppenud 1985;
- Märt Väljataga – sündinud 1965, ülikooli lõpetanud 1992, kuid aktiivne ülikooliaeg lõppenud ilmselt umbes 1987, kui läks Vikerkaarde tööle;
- Mart Velsker – sündinud 1966, ülikooli lõpetanud 1991.

See seltskond on ka omavahel üksteist äratundvalt tunnustanud. Näiteks Hennoste on kommenteerinud todasama Loomingu mõttevahetust ning nimeetanud selle tuumana, mis kõige paremini kirjeldab 90-ndate kirjandust, just iseenda, Velskri, Viirese ja Väljataga artikleid ning lisab neile Kajar Pruuli järelsõna antoloogiale „Varjatud ilus haigus” (Hennoste 2003b: 201).¹ Hasso

¹ Konkreetselt siis Hennoste 2003b, Velsker 2000, Viires 2000b, Väljataga 1999 ja Pruul 2000c; Viirese käsitlus toetub otseselt tema magistritööle (Viires 2000a) ja on post-modernismi mõiste filtri kaudu edasi arendatud tema doktoritöös (Viires 2008).

Krull on oma 1996. aasta tekstis „Kriitika ja eimiski” nimetanud „tõeliste kriitikutena” esmajoones Önnepalu, Väljataga, Pruuli ja Velskrit (Krull 1998: 88).

Siia kuuiku juurde võib muidugi lisada veel nimesid, alates Hennoste ja Pruuli kursusevennast Jaan Unduskist (sündinud 1958, ülikooli lõpetanud 1983), kes pole küll aktiivselt osalenud kaasaegse kirjanduse mõtestamises, kuid on 90-ndate kirjanduspildis olnud tähtis algupärane teoreetik, ja lõpetades Epp Annusega (sündinud 1969, ülikooli lõpetanud 1993). Viimaselt pärineb näiteks üks uuema kirjandusprotsessi mõtestamises käibelolev figuur selle kohta, et 90-ndate proosamuutuse alguseks võib pidada kolme teose ilmumist: Peeter Sauteri „Indigo”, Jaan Unduski „Kuum” ja Mati Undi „Õös on asju” (Annus 2000: 1356–1357). Velskrit ja Annuselt pärineb ka 90-ndate luule ja proosa esitus meie kõige viimatisemas „suures kirjandusloos” (Annus jt 2001). Nimetada tuleks ka Tõnu Önnepalu (sündinud 1962, ülikooli lõpetanud 1985), kes 1980.–1990. aastate vahetusel pakkus kriitikuna suhteliselt kõnekaid refleksioone,² kuid on hiljem 90-ndate „valmistamisprotsessist” just kriitikuna eemaldunud. Võiks lisada veelgi nimesid, kuid too kuuik tundub siiski esmatahtsana.

Nimetatud autorite ülikooli lõpetamise aeg märgistab ligilähedaselt nende kirjandust mõtestava tegevuse algust. See ulatub niisiis 80-ndate algusest (Hennoste ja Pruuli) kuni 90-ndate alguseni (Velsker). Kõik nad pärinevad enam-vähem sarnasest kontekstist. Võib-olla Mart Velsker on üldskeemist pisut väljas, juba väikese nõksukese võrra teistsuguse isikliku ajalise häälestusega, millest annab tunnistust näiteks seegi, et tolles Loomingu mõttevahetuses on just tema see, kes hakkab oma kahe laine teooriaga üheksakümnendaid sisemiselt liigendama, otsima sealt veel üht väiksemat murrangut (Velsker 2000). Tema „solipsistlik kaart” polnud veel päris valmis, kui 90-ndate lõpupoole minu põlvkond häält tegema hakkas.

Kui 90-ndaid pidada teatavaks kriitiliseks projektiks, siis selle lähtepunkt on just nimelt nende projekteerijate kriitikutegevuse algus 80-ndatel ja 90-ndate projekti muster lähtub just sellest.

Hasso Krull on oma programmilises tekstis „Humanism ja valgustus” (1991) käinud välja järgmise teesi 80-ndate kohta: „Möödunud kümnendi kirjanduse kõige iseloomulikum tunnus on kindlasti see, et *teda ei olnud olemas enne, kui teda enam ei olnud olemas*” (Krull 1996a: 35).

Mulle näib oma ajalisest dispoitsioonist vaadates, et siin on tegelikult juba välja öeldud mingi oluline tõekild ka 90-ndate kohta. Samamoodi võiks öelda, et 90-ndad kui kirjandust kirjeldav kontseptuaalne ühik oli olemas juba enne, kui teda veel olemas polnud. Ja veel enam, ma arvan, et need kaks kalambuurst väidet on omavahel vastastikusel sõltuvusseoses. 90-ndad olid olemas enne iseennast just seepärast, et 80-ndaid polnud enne, kui neid enam polnud, ja vastupidi. 90-ndad sündisid samal hetkel kui 80-ndad.

Siinkohal meenub üks teine Hasso Krulli tekst, tema luuletus „Hexakümnendad”, mis ilmus Vikerkaare 90-ndaid käsitlevas teemanumbris. Luuletus algab nii:

² Otsekohesemalt näiteks „Kassett ‘88” puhul: „... Eesti Luule on nüüd valmis. Sinna enam ridagi juurde ei kirjuta” (Önnepalu 1989).

ü-
hexakümnendad algasid kuuekümnendatel
kuuekümnendad seitsmekümnendatel
seitsmekümnendad viiekümnendatel
ja viiekümnendad ka-
hexakümnendatel

kuuekümnendatel algas ü-
hexakümnendate progressiusk
usk piiramatu majanduskasvu peatselt saabuva
küberneetilise karu
ja tehnoloogilise kommunismi sisse
 [---]
 (Krull 2001: 2)

Hakkamata seda luuletust põhjalikumalt analüüsima, olgu ta siinkohal näiteks sellest, et nood kümnendid kontseptuaalsete meemidena võivad kultuuri üle mõtlemises suhestuda omavahel üsna erineval moel, mitte ainult üksteisest kronoloogiliselt tulenedes. Nii nagu 90-ndad algavad Krulli luuletuses 60-ndail, nii võib vaadata asjale ka sedapidi, et 80-ndad ja 90-ndad tekisid üheaegselt.

90-ndaid võib niisiis määratleda ka näiteks 80-ndate tegeliku kehtestumisenä. 90-ndate seemneks on arusaam, et 80-ndad on olemas, aga juba möödununa, ja võib-olla veelgi sügavamalt – võib-olla oligi 80-ndate kirjanduse enesetaju mingil ala- või mitteteadlikul tasandil taju sellest, et ollakse juba „möödas”.³ Just sellest olevikus tuntud juba-möödas-oleku-tajust sündisid ehk 90-ndad juba enne, kui nad käes olid, sündisid teatava hilinenud-oleku tunnena, millega loomulikult kaasnes vajadus hilinemise tasategemise järele. Hakati kihutama 90-ndate kui valmis oleva sihi poole ja jõutigi kohale.

Kajar Pruuli „trajektor” läbi üheksakümnendate

Lugesin Kajar Pruuli arvustusi ja artikleid kindla sihiga püüda leida selliseid löike, mis võimaldaksid visandada tema n-ö trajektoori 90-ndate „projekti” arengus.

Kajar Pruuli esimesed arvustused ilmusid 1981 ajalehes Edasi. 1984. aastast võib leida esimese märgi, mis tagantjärele tundub kuidagi kõnekas. Kajar Pruul polemiseerib siin Lembit Kurvitsaga, kes on arvustanud Ilmar

³ Siia kõrvale sobib mainida Tõnu Õnnepalu pisut teises helistikus kirjutatud vaadet 80-ndatele Vikerkaare kümnendi-erinumbris. „Kaheksakümnendad on minu aastad,” alustab ta ja jõuab teksti lõpupoole lauseteni: „Nii, nüüd on see sõna siis välja öeldud, kaheksakümnendate põlvkond! Aga on teda üldse olemas, seda põlvkonda ennast? Kas ta peab üldse olemas olema, ainult sellepärast, et oli kuuekümnendate põlvkond?” (Õnnepalu 1991: 53–55) Selles tekstis aimdub läbi isikliku prisma nii iha ületada senine asjade seis kui ka selle äratundmine, et 80-ndate enesetajus on oluline osa möödas-oleku tundel – olevikuline põlvkonnatunne on efemeerne ja kaheldav ning alles tagantjärele kobamisi taastatav. Ehk võib öelda, et Õnnepalu edasise käitumismustri suhtes alternatiivne viis sellega toime tulla ongi asuda just 90-ndate-projekti teostamisele. Igal juhul on Õnnepalu tekst loetav veel ühe tõestusena sellele, et nood kaks kümnendit konstitueerusid paaris ja „samal hetkel”.

Trulli debüütokogu „Millest mõtled, seljaaju?” ja nimetanud seda lapsikuks ning liiga kerglaseks (Kurvits 1984). Kajar Pruul kirjutas vastuarvustuse, millest tsiteerin mõned laused: „Traditsioonita poleks esteetilist sõnumit. Ent aeg-ajalt tehakse seal inventuuri ja see, mis ühes luuletuses eile mõjus ballastina, võib seal täna tunduda hädavajalik. Ja vastupidi. [...] Kriitikult aga tohiks nõuda, et ta uuenduslikkuse ära tunneks ja sellele tähelepanu juhiks. [...] Arvan, et uue debüüdisarja algus oli põnev. Tahaks loota, et järgnevad raamatud ka teistelt, kelle kanda jääb „uus räme stiil”. Nad võivad tulla küll heaga...” (Pruul 1984).

Eks ole, miski nagu helendab, helgib ja tuikab?

Tehes kokkuvõtet Tartu luuletajate 1984. aastal ilmunud raamatutest, kirjutab Kajar Pruul, millisenä talle tollane luulepilt tundub ja mida ta igatseb: „*Kuigi, siiski, ja ometi* pole kindlasti sagedad sõnad, kuid „õhus”, juurdemõeldavad on nad paljudes tekstikohtades. Sellest palderjanimaik mulluses luulesaagis. Ime siis, et niisuguse luuleaja prohvetidki kangastuvad rohkem ilmaennustajate kui vihmameistritena. [...] Mida siis Tartu luulele soovida? Kümnendivahetuse soome kriitikas olla slängisõna *poveri* lausa moetermin. Jõudu soovingi” (Pruul 1985a).

1986. aastal saab Kajar Pruulist Vikerkaare toimetaja ning ajalehtede asemel hakkab ta oma tekste avaldama ajakirjades. Arvustades Kalev Kesküla luulekogu „Läbi linnaöö”, ütleb Pruul autori kohta: „Poetikalisi ummikotsinguid, milledesse jäi tiirlema rida põlvkondlasi, ta kaasa tegema ei hakanud” (Pruul 1986: 72). Rein Sanderi luulekogu puhul räägib Pruul „praegusest historitsismihõngusest atmosfäärist” ning lisab: „Ja veel: kuuleme kõrsi murdvast tuulest ja üheksandast lainest, aga vanades kirjades seisab, et labürindis ka üks kole elajaloom olnud. Näidatagu teda! Siis on jäämisjulguses enamgi üllust” (Pruul 1985b: 368).

1987 kirjutab Pruul luule aastaülevaates: „Kirjandusliku mõtte praegune seis paistab traditsiooni iseäranis väärtustavat ja selle uuel tasemel ümbermõtestust taotlevat. [...]”

„Kümme aastat on sakraalne arv: nimelt nii palju kingib ajalugu igale põlvkonnale. Seejärel tuleb „uus sugupõlv” – ja algab keeruline, mõnikord traagiline võitlus kahe lähipõlvkonna vahel,” kirjutab Eichenbaum Anna Ahmatova puhul. Kunsti arengumehhanismi mõistmine on vahepeal kõvasti komplitseerunud, kuid mingi innustav väärtus tohiks sel meeldetuletusel siin ja praegu olla. „Kirjandussündmus ’76” lükkas lavale Kareva ja Beieri, kümme aastat hiljem ilmub trükist *Max Harnooni* (sünd. 1964) „*Mustvalge*”. [...]”

Välispinna määrab veel korralik keskmine, aga pinna all toimub lootusrikkaid virvendusi, liigutab mitmeid varjatud programme ja kriitikud ihuvad uusi intrigeerivaid märksõnu” (Pruul 1987a: 540, 544, 545).

Loomulikult järgneb Pruulilt kui missioonitundlikult kriitikult varsti ka omaette arvustus teosele, mida ta pidas uue sugupõlve kuulutajaks: „Millest siis on Max Harnoon keeldunud? Puudub kohustuslik kava kummardustega looduse ja ajaloo, juurte ja järjekestvuse ees. Pole rahvuslikku või ühiskondlik-sotsiaalset sihtluulet, tõsistoilisi kuulutusi ega moraalseid otsustusi” (Pruul 1987b: 697).

Kauksi Ülle debüüdi puhul imestab Pruul: „Üllatavaim on, et niisugune luuletaja, selliste sisu- ja vormiomaduste kombinatsioon meil siiani puudus” (Pruul 1988a: 411).

Indrek Hirve ja Hasso Krulli uute raamatute kohta ütleb kriitik: „Eks selles väljendus üs IH ja HK valitud luulelaadi eeliseid: isikupära on siin, vähemalt esialgu, palju hõlpsamini säilitatav kui ideede vahetamisele või emotsioonide provotseerimisele orienteeritud luules, mis ajastu ja seltskonna leppemärke peab usinamalt järgima ja nende tuttavaks kuludes viimaks viipekeelele üle läheb. [---] Põhijäreldus IH ja HK raamatute ilmumisest saab olla üks: eesti luule on muutumas, on juba muutunud. Olgem valvsad, eluläheduslased, avangardistid, moralistid, aatlejad – levides ja kinnistudes võib see muutus meil mitmed armsakssaanud mänguajad käest võtta” (Pruul 1988b: 1561–1562).

1989. aastal pälvib Kajar Pruul Kalev Kesküla pühendusluuletuse, mis lõõbi ja ironia varjus annab siiski selgelt mõista Pruuli juba saavutatud intellektuaalse kapitali suurusest kirjandusliku n-ö arvamusiidrina (Kesküla 1989: 22).

Joel Sanga luulet iseloomustades lausub Pruul midagi, mis võiks sama hästi kehtida ka parajasti alustavate luuletajate kohta: „Oma luules suhtub J. S. tsitaati ja traditsiooni eeskätt kui elementide pimedasse raevu, mis tuleb üsna korralikult läbi kloppida ja ümber sulatada, enne kui kõlbab sellega midagi ette võtta” (Pruul 1989: 89).

Vikerkaare 1990. aasta 5. number on etnofuturismi ja Hirohalli erinumber, mis muu hulgas sisaldab ka arvustuse Kivisildniku „Märjale Viktorile” (Pruul 1990). Samast raamatust kirjutab Pruul poolteist aastat hiljem veel teise teksti, milles on näha väga selget programmiliselt põhjendavat ja „kaasloovat” hoiakut. Rääkides, kuidas „Märja Viktori” väljaandmine erinevate pealkirjade ja autorinimede all n-ö pseudokassetina lagundab konventsionaalset raamatu mõistet, leiab Pruul, et „tagantjärele saab arvustavalt öelda, et tookordne hoop oleks võinud olla mõjusam”. Tulnuks varieerida ka tiiteltehti, et ka bibliograafid poleks segadusest jagu saanud. Pruul ütleb minu meelest üsnagi ettenägelikult: „Võitlus töötab tulla vaevaline ja pikk. [---] See eelaimus pole Sven Kivisildnikule päris ohutu. Lugeja võib muganduda.” Ning tegeleb kontekstuaalse legitimeerimisega: „Ometi jookseb Kivisildniku kontseptualistliku luulelaadi traditsiooniniit välja vähemalt Paul-Eerik Rummo „Saatja aadressi” ja hilise Aleksander Suumanini” (Pruul 1991b: 1710). Kas ei meenuta viimane lause oma strateegialt näiteks lõiku Karl Muru 1967. aasta tekstist, kus Heiti Talviku taastoomist „avalikku käibesse” voorderdab muuhulgas lause: „Johannes Semper nimetab Heiti Talviku luuletuskogu [„Kohtupäev” – A. P.] aastatoodangu paremiku hulgas kohe Johannes Barbaruse järel...” (Muru 2001: 128).

1990. aasta Loomingu luuleülevaate kirjutab taas Kajar Pruul: „Nüüd ehk juba pisut võimalikus tagasivaates 1980. aastate luulele näeme, et Indrek Hirv oli toonastest debütantidest esimesi, kes kitsikartmatult pöördus sajandialguse sümbolismi värvikirevuse ja mängleva dramatismi poole, saades selleks ilmselt julgustust ka postmodernismi hingeohust. Kümnendi algupoolel noores luules domineerinud vinduva ja vettiva, karmi ja siira vihjelisuse sekka tõi ta lubamatult „pakse värve” ja järske liigutusi, ning seda kõike sädelevas ja meloodiarikkas keeles. [---]

[Önnepalu – A. P.] väljendusviisil ei puudu segav lähedus üht kindlat sorti panteistliku loodusluule malliga, mille juured ulatuvad kusagile 1970. aastate haikuluule aega ning mille üht kindlapiirilisemat juhtumit pakub

mullusel luuleaastal Taavi Tuuliku hilisdebüüt. Olen nimelt selle linnu- ja lil-
leluule suhtes natuke allergiline. Ent Önnepalu tunderuum ja kultuurihaare
on sellest võrratult avaram. Nii luuletajana kui kultuurikriitikuna kuulub ta
juba hoopis uude aega” (Pruul 1991a: 835–836).

Pruul mainib „salgakest 1970. aastate lõpul või 1980. aastate algupoolel
debüteerinuid (Peeter Ilus, Katrin Väli, Lembit Kurvits, Eeva Park, Mario
Kivistik), kes on praeguseni suuresti kinni tollastes triviaalsüsteemides ega
räägi luule hetkeilme kujundamisel kuigivõrd kaasa. [---]

Viimaste aastate vähegi silmapaistvaid debütante jälgides aga näeme, et
kõik nad on tulnud tugeva isiku*image*’i toel, lootmata pelgalt „puhtale” teks-
tile, mõnuga kekseldes elu ja kunsti ähmasel ja punktiirsel piirjoonel. [---]

Esteetiliste otsingute tasemel ei kajasta eesti luuleraamat 1990 kuigivõrd
neid nähtusi, mida eeldan domineerivat uue kümnendi luules. [---] Jagan
täiesti Tõnu Önnepalu lootusi ja heameelt, et „[---] Eesti kirjandus lakkab ehk
lõpuks tõesti olemast üks, kaob ka ehk lõpuks kramplik püüd mõõta kõike
välimuse poolest kirjandusele sarnanevat üheainsa lepitamatu kunstimöödu-
puuga...” (Pruul 1991a: 837–839).

Ülevaate lõpetab teadaandmine Kivisildniku leksikonist, mille puhul on
õnnestunud luua tekst, „mis põhimõtteliselt e i oleks avaldatav” (Pruul
1991a: 839). See on ilmselt esimene avaliku retseptsiooni juhtum tolele kuri-
kuulsale tekstile, mis viis aastat hiljem, internetiajastu saabudes, osutus esi-
meseks tekstiks eesti kirjanduses, mille avaldamist polnud põhimõtteliselt või-
malik vältida.

Aarne Biini romaani „Tundmatu kunstniku maal” arvustades pillab Kajar
Pruul muuhulgas järgmise ajalise suhestumise: „Ehk püüdleb romaan ise
omakorda ühe teise, samamoodi jäägitult vee alla kadunud ajajärgu võrd-
kujuks – mitte küll hoopiski paradiisi, aga omamoodi samuti hea ja kurja
puust söömise eelse maailma omaks?” (Pruul 1994: 1428) Pruul viitab siin
mõistagi ühele Krulli kujundile, „Humanismis ja valgustuses” kasutatud
„veealusele kirjandusele”, mis iseloomustab 80-ndaid: „möödunud kümnendi
eesti kirjandus on loode, kes kannatas pideva õhupuuduse all (või ka toidu,
positiivsete elamuste jne puuduse all)” (Krull 1996a: 36).

Seejärel hakkavad tulema põhimõttelise tähtsusega tekstid ja konstrukt-
sioonid, s.t tegelikult on 90-ndad juba mingis mõttes selginenud ja settinud
ning üldistused hakkavad äärtpidi paistma. 1995. aastal kirjutab Kajar
Pruul „Sõnarise” viimase kõite ilmumise puhul: „Arbujate-keskne, ka postsüm-
bolismiks nimetatud luulekäsitlus omakorda on tugevasti vorminud just 70–
80-ndate luule peateed ja triviaalsüsteemi. [---] 80-ndate teisel poolel järel-
arbujalik luuleideaal murenas, kaotas lõplikult veenvuse ja generatiivsuse”
(Pruul 1995a). Ja kohe ilmub sama temaatika põhjalikum lahtikirjutus artik-
lina „Etnosümbolism ja etnofuturism” (Pruul 1995b), kümnendivahetuse näi-
lise kaose paigutamine selgemasse suhtesse kaanoniga, kuulutades ühtaegu
nii kaanoni murenemist kui ka püüdes kaanonit taas organiseerida. See
kajastub ka teksti üldises laadis, kus segunevad kirjandusteoreetiline tõsine
eritlevus, manifestatiivsus ja lõpiv mängulisus – nende proportsiooni õige
tajumine peab muuhulgas toimima ka mingis mõttes „omasid” selekteeriva
kriteeriumina, mis meenutab ses suhtes üllatavaltki 80-ndate kalduvust
„omasid” selekteerivaile koodi- ja toonimängudele.⁴

⁴ Muuseas, Boriss Groysi toel (kelle „Stalin-stiili” Pruul umbes tollal ka Akadeemia

1996. aastast pärineb Pruuli kirjutis „Maskeeritud intellektuaal”, mis vastandab „intellektuaalse” ja „intelligenti” ning jõuab lõppjärel duse ni: „võib ehk edasi oletada, et kõige varjamatumalt avaldubki Tartu „intellektuaalne” ollus selles, mida Tartu „intelligentlik vaim enesest ära on heitnud. Võib-olla ilmutab just neis heitmetes eesti „intellektuaal” end kõige ehedamalt, nii oma ülevuses kui koomilisuses? Tõepoolest: Jaan Kaplinski, Linnar Priimägi ja... no kas tõesti ka Sven Kivisildnik?! Jah, nuta või naera: ka Kivisildnik” (Pruul 1996a). Samal aastal ilmub „leksikoni-skandaali” raames ka Pruuli apoloogia „Kivisildniku „Leksikon” kui kunstiteos” (Pruul 1996b).

1997 on Pruulil Ehlvesti-aasta: ta toimetab Ehlvesti novelliraamatu „Päkapikk kirjutab”, arvustab Ehlvesti „Krutsiaaniat” ning avaldab ka pike- ma Ehlvesti-käsitluse (Pruul 1997c).

„Krutsiaania”-arvustuses on lõik, mis minu arvates on märgiline ja oluline ka üldisemas mõttes: „Ehlvesti jutt on vahel nagu üks suur koht, mis pais- tab tahtvat kogu Traditsiooni ära neelata ja enesesse ahmida. Ma ei arva, et see oleks üheselt destruktiiivne tung, et näiteks kirjanduse tapmine või muu säärane kena asi oleks seejuures omaette eesmärgiks seatud. On lihtsalt niisugune nälj” (Pruul 1997a: 46). See „nälj”, mis „on lihtsalt niisugune”, tähendab oma ambivalentsuses midagi, mis juurdub 80-ndates ja iseloomustab 90-ndaid ka üldisemalt (ma pöördun hiljem selle juurde tagasi).

90-ndad hakkavad järjest jõudma hilisema refleksiivsuse ni, mille üheks oluliseks maamärgiks oli Hasso Krulli „Katkestuse kultuuri” ilmumine. Kajar Pruul tõstab sellest raamatust kirjutades esiplaanile ühe paradoksi, mis on suguluses tollesama „nälja” ambivalentsusega. Ta kirjutab probleemist, mille „ees seisab iga selline vaateviis, mis end algusest peale põhimõtteliselt servmise või vähemlikuna on määratlenud, kuid mida aeg nüüd keskmesse, kõikvõimalike võimuvõrgustike lähedusse ähvardab tirida” (Pruul 1997b). Kirjandustraditsiooni pudenemine/pudendamise on hakanud näitama oma olemust – ta ei saaks toimida ilma traditsiooni või kaanoni tsentripetaalsest keerisest energiast ammutamata ja nõnda on tema nälj neelata tsester alla oma loomult midagi väga tsesterile omast. Selles seisnebki olukorra paradoks ja ambivalents.

1998 kirjutab Pruul 80-ndate hilisest sotsrealismist (Pruul 1998a) ja polemiseerib kirjanduslike poleemikate anakronismi üle (Pruul 1998b). Karl Martin Sinijärve puhul ütleb Pruul järjekordset ambivalentsuse ilmet kirjeldades: „Kokkuvõttes osutus KMS-i avangardism paradoksaalselt järjepidevuse taastamise paatose kandjaks ja sellisena rööbiknähtuseks oma ajastu restauratiivse revolutsiooni vaimuga” (Pruul 1998c: 108).

1999 ilmub esimene Kajar Pruuli tõlgitud Juri Lotmani raamat „Semio- sfäärist”, Areenis määratleb ta uuema aja poetikagenealoogiat kaardistades Matti Mogučit kui Kivisildniku „lihast onu” (Pruul 1999).

Aastal 2000 kahtleb Pruul uue NAK-i „kivisildniklikkuses”: „Kivisildniku „traditsiooniõhtlikkus” suuresti selles seisneski, et ta oli omamoodi Traditsiooni enese sünnitatud” (Pruul 2000a). Sinijärve „Towntowni” arvustades kogeb Pruul „jällenägemisefekti, otsekui seisaks taas meie ees 80-ndate algupoole stoilise varjundiga luuleke.... Tahtmata haarata tuntud sinusoidsete arengu-

jaoks tõlkis) ennustab Kajar Pruul siin tekstis eesti kultuuri „saatusliku küsimuse” peatset esilekerkimist, mis on uuel sajandil põhjalikumalt küsimist leidnud näiteks Hennoste enesekolonisatsioonitektides.

skeemide järele ega kuulutada „uute 80-ndate” algust, osutaksin vaid, et ka säärane suundumus on meie luules täiesti olemas. Selle järgi võib kohata kas või Triin Soometsa „Pidurdusjälje” huvis vallisooliku ja karevaliku traditsiooni vastu, samuti Indrek Hirve üha settinud ja selginenud eleeegilisuses. Muide, huvitav on seejuures asjaolu, et uusimat põlvkonda esindavate rühmituste luule paistab vähemalt esialgu liikuvat hoopis vastupidises „graafikus”, taastootes pigem just tosina aasta taguse murranguga vallandunud peasuundi – uusromantilis-maneristlikku ja (post)-punklikku-elulähedast, sammudes edasi Krulli või Moguči ja punkarite luules eelmisel kümnendivahetusel pooleli jäänud radu mööda” (Pruul 2000b: 306–307). Kuus aastat hiljem kinnitab Hennoste sedasama: „... esimest korda ei murdu eesti luule sümbolismipõhjalisse luulekatedraalide traditsiooni tagasi. Luule on põhimõtteliselt muutunud” (Hennoste 2006: 1398). Siin lähtub Hennoste muidugi oma „hüpete”-kontseptsioonist, öeldes sisuliselt, et seekordne modernismi poole liikumine pole jäänud pelgaks hüppeks – ta näeb oma kontseptsiooni teleoloogia täitumist. Nii et see uue sajandi „mitte-tagasi-murdumine” võiks olla üks 90-ndate kui kirjandusloolise ühiku piir – kardetava-aimatava tagasimurdepunkti olemata jäämine.

Ja siis ilmub antoloogia „Varjatud ilus haigus” koos põhjaliku järelsõnaga (Pruul 2000c). Antoloogia lõhnab krestomatiseerivate taotluste järele. Siia võiks põhimõtteliselt tõmmata joone ja öelda, et Kajar Pruuli „projekt”, mis puudutab 90-ndaid kui kontseptuaalset tähendustepesa, on saanud valmis, sest pärast 2000. aastat on Kajar Pruul minu andmeil avaldanud vaid kaks kirjutist: arvustuse Ene Mihkelsoni „Ahasveeruse une” kohta (Pruul 2002) ning artikli Rein Kruusist (Pruul 2003). Uuel sajandil on Kajar Pruul Vikerraade toimetamise kõrval tegelnud peamiselt Juri Lotmani tõlkimise ning eesti kirjanike raamatute toimetamisega (autoriteks Jüri Ehlvest, fs, Jan Kaus, Kivisildnik, Ene Mihkelson).

Üheksakümnendate „must auk”

Kui küsin endalt, mis täpsemalt tekitas minus toda Loomingu 90-ndate mõtlevahetust lugedes selle teatava teise perspektiivi või distantseerituse tunde, mis mind ennastki natuke üllatas, siis võiks selle kokku võtta mõistega, mille introducteeris eesti kirjandusteaduslikku ja -kriitilisse diskursusesse Tiit Hennoste (2003a) – kaanon. Kaaanonist räägitakse 90-ndail ja 90-ndate puhul palju, ei kasutata küll alati sedasama sõna, kasutatakse ka sellega sünonüümseid või osaliselt kattuvaid mõisteid, näiteks traditsioon, triviaalsüsteem, normaalparadigma jne, kuid kõik see on ikkagi kokkuvõetav nii, et kaanon mõistest mööda ei saa, kui 90-ndaid kirjandusliku nähtusena üldistada. Kaaoniga juhtub midagi: ta kas pihustub väiksemateks kirjanduspesadeks, mureneb, teeb läbi murrangu, muutuse, laienemise. Skaala ühes otsas on Hasso Krulli vähemuslik ideaal (kirjanduse pudenemine mitmeteks eri traditsioonideks, mis ei jaga ühist kaanonit, vt nt Krull 1996b või Krull 2000), mille teostumiste suhtes on ta tähelepanelik. Seal kuskil vahepeal asub Hennoste, kes mureseb luule kui institutsiooni murenemise pärast ja samas rõõmustab toimunud murrangu üle (vt Hennoste 2003b). Skaala teises otsas on Piret Viires, kes ütleb, et ei pudene see kaanon kuhugi, ikka on üks ja

ainus kaanon, ta lihtsalt on väga palju laienenud (vt Viires 2000b). Igal juhul iseloomustab 90-ndaid käsitlustes just see, et midagi juhtus kaanoniga.

Ma ei taha väita, et ei juhtunud. Kui ma sellele vastu vaidleksin, siis peaksin ma endale uut keelt hakkama välja mõtlema. Kuid mulle näib, et kaanoni kontseptsioon pole mitte ainult oluline instrument 90-ndate kirjandusmurrangu seletamisel, mitte ainult tõhus metakeele element, vaid ta on ka ise teatav ihade keskpunkt, tuumsõna, mis 90-ndaid loonud n-ö ihade voolud enda ümber organiseerib. Ta on miski, mis produtseerib küsimusi (ja vastuseid), aga keegi ei küsi, miks just see genereerib küsimusi – ta on n-ö taandamatu tähistaja. Ta on teatav ihade läte ja ka see punkt, kuhu jõudes iha kustub, nii nagu on igasuguse ihaobjektiga. 90-ndate dominandiks võikski niisiis pidada kaanoni aktualiseerumist, kaanoni-ihaga kogu selle iha ambivalentsuses, sest iha on konstitueeritud ja struktureeritud selle poolt, mida ihaldatakse, ja samas selle iha eesmärgiks oma objekt ammendada. Seega võiks öelda, et mõnes mõttes ammendatigi kaanon kui kontseptuaalne tähendustegeneraator, ta viidi täide, realiseeriti. Siin on mingi analoogia sellega, mida artikli algupoole ütlesin 80-ndate ja 90-ndate suhte kohta: kaanon realiseerus lõpuks kogu oma avaruses, tuli mitteteadvusest teadvusse, tuli meelde ja püsis pidevalt meeles, aga tema ülitähenduslikkuse realiseerumine tähendas ka tema tähenduslikkuse ammendumist. Meenutan siinkohal noid Kajar Pruuli lauseid selle kohta, et revolutsioon oli restauratiivse iseloomuga, et Kivisildnik on Traditsiooni enda sünnitatud, ja – „on lihtsalt niisugune nälg”. On aeg, mil kaanoniga ei saa aktiivselt suhestumata jätta, see „nälg” tuli kustutada. Ja kui üldistada laiemale pinnale see, mida Pruul teravapilguliselt Ehlvesti puhul ütles, siis kaanonit küll murti nälgaselt, kuid ta oli ka kõige toitvam, mida leida võis. Sellest ambivalentsist 90-ndad lahti ei saa. Ehk illustreerib seda Tõnu Õnnepalu selgepilguline ja ettenägelik vaade aastast 1989: „Tegelikult oli traditsioonilise (s. o. traditsiooni tõsiselt, vahetult võtva) luule piiride täitumist tunda juba ammu enne perestroika-aja algust. Üldine liberaliseerumine on latentse protsessi vaid aktualiseerinud.... [---] Traditsioon ise on muutunud millekski nii täiuslikuks ja lõplikuks, et igaüks, kes teadvustab oma tegevust luuletamisena, peab selle traditsiooni suhtes võtma mingi hoiaku” (Õnnepalu 1989).

Eespool mainisin ka üht teist võimalust selle sõnastamiseks – kaanon aktualiseeriti, löödi eneseküllase ja küsitamatu suurusena keerlema ja kogu see kaanonimurdmise energia tuli sellesama kaanonikeerise tsentripetaalsest jõust, mis andis hoo ka sellele, mis kaanonile vastandudes tema ümber keerles. Kaanon oli see must auk või neutrontäht, gravitatsioonikese, mis organiseeris 90-ndate süsteemi, kuni hakati aegamööda jõudma musta augu „süüdmushorisonidini”. Selleks „süüdmushorisonidiks” osutub uue sajandi mitmetagasi-murdumine 90-ndate-eelsesesse aega.

Lihtsamalt öeldes tahan ma väljendada tunnet, et kuigi 00-ndad⁵ eesti kirjanduses on mingis mõttes 90-ndate jätk, 90-ndail toimunu stabiliseerumine,

⁵ Uue sajandi esimesele kümnendile omaette „kirjandusliku kümnendi” staatuse omistamine on ilmselt ennatlik ja mitte lõpuni põhjendatav. Kasutangi seda siin üsna lõdvas tähenduses, võttes eeskujuks kujutava kunsti retseptsioonis käibivad katsed 00-ndaid „kehtestada” ja lihtsalt püüdes eristada 90-ndaid sellest võib-olla mitte samavõrd kompaktselt üldistatavast ajast, mis neile on järgnenud. Võimalik, et 90-ndad oli ka viimane tõsiselt võetud „kirjanduslik kümnend” ja järgis traditsiooni, mis sai ilmselt alguse „kuldsetest kuuekümnendatest” ja produtseeris seejärel teatavat tugevat „kümnendi”-ootust, mis ehk pärast 90-ndaid on oma produktiivsuse ammendanud, asendudes muude ühikutega. Kes

siis on minu jaoks varsti mööduvaile 00-ndatele praegusel hetkel tagasi vaadates näha ka mingi põhimõtteline erinevus 90-ndate ja 00-ndate vahel. Erinevus seisneb selles, et kaanon ei ole enam kirjanduslike ihaprotsesside objekt, veelgi enam, pole isegi oluline, et ta seda enam pole. Kui vaadata näiteks luules 00-ndail oluliseks saanud või lausa 00-ndail debüteerinuid, siis ei nende loomingu ega loomingu retseptsioonis pole kuigi tähtis nende suhetumisaste kaanoniga. See on loomulikult triviaalne, võib vabalt öelda, et see ongi 90-ndate murrangu vili. Aga see nälg traditsiooni kui sellise järele, iha kaanoni kui sellise järele on miski, mis ühendab 90-ndad just 80-ndate külge ja eristab neid 00-ndatest. Selle nälja/iha teadvustamine ongi seesama hetk, mil 80-ndad ja 90-ndad korraga sündisid.

Seda võib ka pisut teistmoodi kirjeldada, võib kirjeldada kui hilinemisretoorika kadumist. Kui 90-ndatel oli oluline midagi tasa teha, ületada ja kompenseerida 80-ndatel eriliselt süvenenud möödasoleku tunnet, siis 90-ndate aastate lõpupoole hakkab vaikselt tekkima suhtumine, et hilinemine pole põhimõtteliselt võimalik. Toon selle kohta mõned näited. Üks neist on täitsa isiklik. Kui Erakkond avaldas 1997. aasta alguses Vikerkaares oma tekstidevaliku, soovis Kajar Pruul selle juurde mingit üldistavat, manifesteerivat, programmilist teksti, mis põhjendaks Erakkonna ühise tuleku. Me tegimegi kollektiivse teksti, „Nonaloogi” (Erakkond 1997), iga erak kirjutas mõne lõigu ja see monteeriti siis kokku. Mina isiklikult kirjutasin tollesse teksti sellise allegoorilise lõigu: „Meie ei taha olla, ei ole lehekül. Vaid leht, mis ilmub pärast äikest kastani värskelt avanenud kevadhaavast, lõhnates puu siseelu järele. Suvi tuleb niisamagi, lõhnad imuvad oma unedest välja – nelk, sandlipuu, kohv, vihm, hääl, tänav, metafoor, õun – las nad lõhnata, sellest piisab. Mõnikord tuul tuleb aknast sisse, loeb laual laisalt lesivaid valitud teoseid – ta teeskleb, sest nii kiiresti sirvides ei jõua isegi pealkirju meelde jätta. Kuid lõhnab temagi” (Erakkond 1997: 58). Ma ei tea rääkida teiste erakute või kogu Erakkonna nimel, kuid mäletan, et mina küll isiklikult oleksin tahtnud, et Erakkond ei järgiks mingit unustamishirmu, hilinemishirmu, vaid oleks tähenduslik – kui ta üldse tähenduslik on – kuidagi teistpidi. See oli mitte päripidi või vastukarva žesti tegemine, vaid žestist loobumine, sest antud olukorras oleks tõelise žesti tegemine tähendanud aktiivset positsioonivõttu mängus, mida me ise polnud alustanud ega sõnastanud. Loomulikult tolle aja üldmeeleoludes ei saanudki see žesti mittetegemine kuidagi tähelepanu äratada.

Teise näitena tuleb mulle meelde, kuidas autorite kohta, kes on minu ja mõnede minu põlvkondlaste arvates viimase kümne aasta jooksul tõeliselt olulised tegelased (nt Valdur Mikita), on tulnud hinnanguid laadis „aga see on ju kõik kuskil juba ära mängitud mäng”.⁶ See ongi ilmselt täitsa tõsi, kuid mulle näib, et nii Mikita kirjutamine kui ka teda tervitav retseptsioon ei pea seda kriteeriumi üldse oluliseks, sest see asub juba tollest kaanoniihastisest ja hilinemishirmulisest hoiakust eemal. Olulised on muud asjad, mitte institutsionaalsed enesekehtestusžestid laadis „kes on esimene”. Mõnes mõttes võiks arrogantselt öelda, et tõeline kirjanduse kui kirjanduse vabanemismurrang toimub hoopis kuskil siin.

teab? „Kümnendi”-mütoloogia eesti kirjanduse ja kultuuri enesetõlgenduses oleks omaette huvitav ja uurimist vääriv teema.

⁶ Näiteks (muuhulgas ka Mikita kohta): „... peale hetkelise kiljatuse kriitikutelt ei paku see erilist huvi. Nipid on huvitavad siis, kui neid tehakse esimest korda. Aga esimest korda tehti neid Euroopas sajand tagasi. Mäng on mängitud” (Hennoste 2006: 1399).

Kolmandaks võiks tuua näite kujutava kunsti vallast. 2007. aasta aprillis avati Tallinna Kunstihoones, mille akende taga toimusid parajasti kuumad aprillisündmused,⁷ uue sajandi noorte kunstnike ülevaatenäituse „Uus laine. 21. sajandi Eesti kunstnikud”, kuraatoriteks Hanno Soans ja Anders Härm. Näituse ambitsiooniks oli anda pilt uue kümnendi kunstist, mis eristub 90-ndate kunstiparadigmadest. Näiteks ütleb kuraatorite saatetekst: „Pärnu noor kunst sõidab meie arvates liialt Non Grata ja Kursi koolkonna kiiluvees, mis nähtustena kuuluvad üheksakümnendatesse ja ideoloogiliselt veelgi kaugemale” (Härm, Soans 2007a: 1). Näitusest anti välja neljavihikuline komplekt, kus lisaks näitusekataloogile ja avamisfotodele on veel kogu näituse kohta kirjutatud kriitika ja hiljem kirjutatud põhjalikumad esseed. Retseptisioonis kõlas sageli arvamus, et 00-ndate uues kunstis polegi midagi eriliselt uuenduslikku, sellest ei saa rääkida kui omaette selgest kümnendist võrreldes 90-ndatega, ja et kuraatorite pretensioonidel pole katet. Kõige lõpus on Soansi ja Härmi üldine kokkuvõte kogu näitusest, seda ümbritsenud diskursusest. Nad ütlevad vastulauseks: „Soovisime näidata kunsti, mis on distantseeritud mõistete nagu „avangard”, „geenius”, „alternatiivne”, „ajatu”, „camp”, „kitsš”, „postmodernism” jne suhtes, mida eesti kultuuriringkondades kasutatakse senini vabalt, st ideoloogiliselt süüdimatult. Need on mõisted, mis on jõudnud oma hägususe viimase piirini, kuid mis samas toimivad siin erinevate kultuurinähtuste universaalsete legitimeerijatena” (Härm, Soans 2007b: 23). Loomulikult on kirjanduses ning kunstis käibivad poleemikad mõnevõrra erinevad, ja nagu näib, peetakse kunstivallas tõlgenduslikke vaidlusi ka suurema resoluutsusega, kuid ma näen tolles deklaratsioonis taas seda hoiakut, et hiline mine ja selle tasategemine on 00-ndate suhtes tühjad kriteeriumid. Ollakse siin päral ja reageeritakse isiklikult, mitte kaanonimängude filtri kaudu – Jürgen Rooste, fs, Elo Viiding –, kui nimetada vaid mõnda, kes 00-ndate luulet eriti jõuliselt ilmestavad.

Ja ehk võiks kõige teravustatuma näitena tsiteerida hiljutist Erkki Luugi eksperimentaalkirjanduse käsitlust, kus ta põhjendab oma mõistekasutust nii: „miks eksp,⁸ mitte avangard? avangardi mõiste on tänapäeval devalveerunud. sellel on nii ajaloolised kui ka käesoleva kultuurikontekstiga seotud põhjused. avangard on devalveerunud, kuna selle puhul eeldatakse tavaliselt midagi sellist: (1) avangard on ajast ees. (2) tänane avangard on homme kaanon. eksp on mõlemast eeldusest vaba. eksp ei pruugi olla ajast ees – ta võib olla ajast väljas. eksp ei pruugi olla homme kaanon – ta võib olla unustatud juba täna” (Luuk 2008: 53).

Lõpetuseks veel üks täpsustus. Konverentsil avaldas Tiit Hennoste pärast siinset ettekannet õrna kahtlust, kas saavad asjad nii lihtsad olla, et suhetumine kaanoniga pole enam kirjandusele oluline, kas selle ütlemine ei tähendaks öelda seda, et eesti kirjandus on läbi, lõppenud? Mõelnud asja üle järele, täpsustan: minu eelnenud jutt ei pretendeeri nii suurtele järeldustele, ma ei pidanud silmas mitte eesti kirjanduse kaanoni või eesti kirjanduse kui institutsiooni saatust, vaid ainult kaanonit kui kirjandusliku tegevuse ja selle retseptisiooni keskset tähendusmootorit. See, kui uuel sajandil näib kaanoni-probleemaatika nii kirjandusteoste implitsiitse tõlgenduseelduse kui ka

⁷ Kajar Pruul intervjuus Rein Veidemannile: „Kui toonases vaimus jätkata, siis jah, võiks öelda, et etnosümbolistlikul luulel on just praegu kätte jõudnud üks kõrgaegu. Pronksmehesaaga, sümbollikaseadus...” (Veidemann 2006).

⁸ *eksp* on antud juhul lühend „eksperimentaalne teksti/kirjanduse” jaoks.

eksplitsiitse tõlgendusalusena olevat vähetähtis, ei tähenda seda, et toda uut kirjandust ei saaks kaanoniga suhestada või et kaanon oleks kadunud. Pigem tähendab see seda, et ma lähtun samast äratundmisest nagu Tiit Hennostegi, kui ta ütleb üldistavalt, et uue sajandi „luule on vabanenud traditsiooni painest” (Hennoste 2006: 1400). Kuid mulle tundub, et uue sajandi kirjandusliku enesetaju „gravitatsioonipunkti”, „musta auku” ei saa enam selle konkreetse paine, nälja, iha kaudu kindlaks määrata; selle kaudu saab kindlaks määrata vaid uue sajandi suhet 90-ndatega. Mu jutt on loomulikult ülimalt intuiitiivne, hüpoteetiline ja provisoorne.

Kirjandus

- Annus, Epp 2000. Proosast. – Looming, nr 9, lk 1354–1362.
- Annus jt 2001 = E. Annus, L. Epner, A. Järv, S. Olesk, E. Süvalep, M. Velsker, Eesti Kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri.
- Erakkond 1997. Nonaloog. – Vikerkaar, nr 1, lk 57–59.
- Hennoste, Tiit 2003a. Kaanon. Kaanan. – Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamus 1986–2003. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 178–188.
- Hennoste, Tiit 2003b. Kaanonist välja. – Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamus 1986–2003. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 189–201.
- Hennoste, Tiit 2006. Piirideni jõudmine. Eesti kirjandus uuel sajandil. – Looming, nr 9, lk 1395–1410.
- Härm, Anders, Soans, Hanno 2007a. Uus laine. 21. sajandi Eesti kunstnikud. – Uus laine. 21. sajandi Eesti kunstnikud (nr. 1) – kevad 2007. Näitus. Koost A. Härm ja H. Soans. Tallinn: Tallinna Kunstihoone Fond SA, lk 1–3.
- Härm, Anders, Soans, Hanno 2007b. Asjade seis, viimane vaatus... – Uus laine. 21. sajandi Eesti kunstnikud (nr. 4) – talv 2007. Esseed. Koost A. Härm, H. Soans. Tallinn: Tallinna Kunstihoone Fond SA, lk 20–24.
- Kesküla, Kalev 1989. Suurele eesti kirjanduskriitikule Kajar Pruulile tema 30. sünnipäeva puhul! – Vikerkaar, nr 5, lk 22.
- Krull, Hasso 1996a. Humanism ja valgustus. Murrang eesti kirjandusideoloogias eelmisel kümnendil. – H. Krull, Katkestuse kultuur. Tallinn: Vagabund, lk 35–39.
- Krull, Hasso 1996b. Kirjanduse pudenemine. – H. Krull, Katkestuse kultuur. Tallinn: Vagabund, lk 151–152.
- Krull, Hasso 1998. Kriitika ja eimiski. – Traditsioon & pluralism. Kirjanduskonverentside materjale. Ettekandeid, artikleid, esseid ja eksperimendikirjeldusi eesti ja soome uuemast kirjandusteadusest. Toim M. Laak. Tallinn: Tuum, lk 85–90.
- Krull, Hasso 2000. Ainulisuse otsingul. – Looming, nr 7, lk 1048–1053.
- Krull, Hasso 2001. Hexakümnendad (varemete antoloogia). – Vikerkaar, nr 2/3, lk 2–15.
- Kurvits, Lembit 1984. [Arvustus Ilmar Trulli luulekogule „Millest mõtled, seljaaju?"]. – Edasi 8. IX.
- Langemets, Andres 2000. Kitsarööpmeline läbi kihelkonna. – Looming, nr 5, lk 729–736.

- L u u k, Erkki 2008. eksperimentaalne tekst: kummitused ja predikaadid. – Vihik, nr 13/14, talv. Erinumber „Eksperimentaalne tekst”, lk 52–65.
- M u r u, Karl 2001. Heiti Talviku luuleteel. – K. Muru, Luuleseletamine. Tartu: Ilmamaa, lk 109–129.
- P r u u l, Kajar 1984. [Arvustus Ilmar Trulli luulekogule „Millest mõtled, seljaju?"]. – Edasi 22. IX.
- P r u u l, Kajar 1985a. Lõunapoolse Eesti luuleraamatud 1984. – Edasi 16. III.
- P r u u l, Kajar 1985b. Reisipäevik elulabürindist. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 367–368.
- P r u u l, Kajar 1986. Meie nägu meie noores eas. – Vikerkaar, nr 2, lk 72–73.
- P r u u l, Kajar 1987a. Punktiire ja profiile eesti luulest 1986. – Looming, nr 4, lk 540–545.
- P r u u l, Kajar 1987b. Narkissose mängud. – Looming, nr 7, lk 697–698.
- P r u u l, Kajar 1988a. Verd, mulda ja terveid vaiste Võrumaalt ehk Umbkeelsena võõrsil. – Looming, nr 3, lk 409–411.
- P r u u l, Kajar 1988b. Vaipade vahel. – Looming, nr 11, lk 1561–1562.
- P r u u l, Kajar 1989. Oma haamriga Oks. – Vikerkaar, nr 6, lk 88–89.
- P r u u l, Kajar 1990. Nelikümmend kaks keeldehammustuseks avatud suud. – Vikerkaar, nr 5, lk 94–95.
- P r u u l, Kajar 1991a. Üleminekuaja luuleraamat. Kimbuke suvahinnanguid ja intiimkommentaare. – Looming, nr 6, lk 832–839.
- P r u u l, Kajar 1991b. Sven Kivisildnik ja raamat. – Looming, nr 12, lk 1709–1710.
- P r u u l, Kajar 1994. Vanad arved. – Looming, nr 10, lk 1426–1428.
- P r u u l, Kajar 1995a. Teateid vabariigi luulekeskusest. – Eesti Päevaleht 29. XI.
- P r u u l, Kajar 1995b. Etnosümbolism ja etnofuturism. Teese revolutsioonigaegsest kirjandusest. – Vikerkaar, nr 12, lk 58–62.
- P r u u l, Kajar 1996a. Maskeeritud intellektuaal. – Eesti Ekspress. Areen 19. IV.
- P r u u l, Kajar 1996b. Kivisildniku „Leksikon” kui kunstiteos. – Traditsioon & pluralism. Kirjanduskonverentside materjale. Ettekandeid, artikleid, esseid ja eksperimendikirjeldusi eesti ja soome uuemast kirjandusteadusest. Toim M. Laak. Tallinn: Tuum, lk 145–154.
- P r u u l, Kajar 1997a. Haldjatel oli õigus. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 45–47.
- P r u u l, Kajar 1997b. Katkestuse natuur. – Eesti Ekspress. Areen 31. I.
- P r u u l, Kajar 1997c. Ebakindluse kiituseks. Märkmeid Jüri Ehlvesti proosast. – Looming, nr 12, lk 1691–1699.
- P r u u l, Kajar 1998a. Sotsialistliku realismi lõpp. – Looming, nr 4, lk 626–635.
- P r u u l, Kajar 1998b. Kirjanduse kõhuvalu. – Eesti Ekspress. Areen 17. IV.
- P r u u l, Kajar 1998c. Karl Martin Sinijärv ja avangardi süünd restauratiivse revolutsiooni vaimust. – Vikerkaar, nr 9, lk 105–109.
- P r u u l, Kajar 1999. Kivisildniku onu. – Eesti Ekspress. Areen 8. VII.
- P r u u l, Kajar 2000a. Miks nad luuletavad? Lollid on vä? – Eesti Ekspress. Areen 20. I.
- P r u u l, Kajar 2000b. Roosi nimest ja rängast rõõmust. – Looming, nr 2, lk 304–307.
- P r u u l, Kajar 2000c. Vana sajandi uued luuletajad. – Varjatud ilus haigus. Valik sajandilõpu eesti luuletajaid. Koost K. Pruul. Tartu: Eesti Kostabi Selts, lk 175–207.
- P r u u l, Kajar 2002. Tundmatu suur loom unede udus. – Eesti Ekspress. Areen 10. I.

- Pruul, Kajar 2003. Perifeeria ja kriitika. Rein Kruus ja tema aeg. – Akadeemia, nr 3, lk 587–600.
- Veidemann, Rein 2006. Kajar Pruul: kirjanduskriitikas kestab kriis. – Eesti Päevaleht 29. XII.
- Velsker, Mart 2000. Kaks lainet. – Looming, nr 4, lk 562–574.
- Viires, Piret 2000a. Etnofuturismist küberkirjanduseni. Eesti kirjandus 1990-ndatel aastatel. Magistritöö (käsikiri eesti kirjanduse õppetoolis). Tartu: Tartu Ülikool.
- Viires, Piret 2000b. Etnofuturismist küberkirjanduseni. – Looming, nr 11, lk 1682–1697.
- Viires, Piret 2008. Eesti kirjandus ja postmodernism. Tartu Ülikooli doktoritööd. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Väljataga, Märt 1999. Tagasivaade 90-ndate eesti kirjandusele. – Looming, nr 11, lk 1706–1715.
- Õnnepalu, Tõnu 1989. Salatanze ruumityhi. – Reede 27. X.
- Õnnepalu, Tõnu 1991. Trammid lähevad depossesse, proosa jälle on kui luule. – Vikerkaar, nr 6, lk 53–55.

„Just Such a Hunger”. The Literary Nineties and Kajar Pruul

Keywords: contemporary Estonian literature, criticism, literary process, Kajar Pruul

The article deals with the 1990s as a conceptual notion in interpreting the processes of recent Estonian literature. The literary nineties can be viewed as a project that was built up by a certain group of critics and literary researchers. This group certainly included Kajar Pruul who was an influential critic and still is an editor of the Vikerkaar journal that acted as a major point of attraction for new currents in the literature of the 1990s. Therefore the activity of K. Pruul in creating the conceptual field and important attitudes of the 1990s is closely followed, starting from his book reviews published in the 1980s and ending with the anthology of new Estonian poetry, with a detailed afterword, compiled by Pruul in 2000. As of the present moment, the 1990s seem to have been focused on problems of canon and tradition – we can see a constant and ambivalent desire or „hunger” for either building or destructing the canon, so strong as to become the foundation for the self-perception of the literary nineties in Estonia. It is argued that this „canon-hunger” was definitely rooted in the Estonian literary situation of the 1980s, when the main critics of the 1990s first became active, and that the self-perception of the new century differs from that of the 1990s mainly by lack of such focus on the Estonian literary canon.

Aare Pilv (b. 1976), MA, Under and Tuglas Literature Centre, researcher, aare.pilv@mail.ee